

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ТА ІНВЕСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Глибокі соціально-економічні перетворення в аграрному секторі економіки, забезпечення продовольчої безпеки країни, підвищення матеріального добробуту населення тісно пов'язані з невідкладним поліпшенням технічного оснащення галузі, впровадженням ресурсозберігаючих машинних технологій, виробництва конкурентноспроможних високоякісних продуктів харчування. Однак на даному етапі розвитку сільського господарства існує велика кількість проблем та негативних явищ, пов'язаних з технічним оснащенням галузі, відбуваються процеси знищення матеріально-технічної бази, особливо це стосується будівель та інших засобів довготривалого використання [2].

Важливим аспектом є розгляд еволюції детермінованості поняття «капітал». Уточнимо, що у сільському господарстві під ним ми будемо розуміти основні засоби виробництва (машини, інструменти, транспортні засоби тощо), багаторічні насадження, продуктивну худобу та інші ресурси, які використовуються для виробництва сільськогосподарських продуктів та доведення їх до споживача.

Кризова ситуація, що мала місце останні роки, завдала досить відчутний удар матеріально-технічній базі сільського господарства, вона стала причиною вибування з сфери виробництва більшої частини тракторів, зернозбиральних комбайнів, землеобробних, посівних та інших машин і знарядь. Відбувається фізичне і моральне старіння основних фондів і техніки як одного з найважливіших джерел відтворення поряд із працею та землею. Потрібно пам'ятати, що матеріальне забезпечення є необхідним елементом розвитку аграрного сектора, підвищення продуктивності та оптимальності поєднання факторів виробництва. Характеризуючи поняття відтворення основних засобів виробництва, ми погоджуємося з думкою економістів, які розуміють під ним кількісне та якісне збільшення основного капіталу [7, 9].

Сьогодні оснащення сільськогосподарського виробництва технікою не досягає навіть 50% технологічної потреби у тракторах, комбайнах та інших машинах. При цьому із загальної кількості тракторів 73% вже відпрацювали свій амортизаційний строк, з комбайнів – близько 70%. Експлуатація більшості основних засобів у 2-2,5 разів перевищує нормативи. Взагалі, на протязі 1990-2004 рр. фондооснащеність в аграрному секторі знизилася в 14 разів, фондоозброєність - у 4,6 рази.

Технічне оновлення аграрного виробництва необхідно здійснювати за двома напрямками: застосування сучасних організаційно-технологічних схем матеріально-технічних поставок у сільське господарство; впровадження організаційно-технологічних схем використання техніки, що відповідають умовам ринкової економіки.

Фізичний та моральний знос техніки став одним із головних чинників зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, різкого погіршення фінансового стану сільськогосподарських виробників, що зумовило практично призупинення інвестиційного процесу в основний капітал сільського господарства. За останні 13 років поставки техніки сільському господарству скоротилися (табл. 1) [3, с. 128].

Таблиця 1

Динаміка поставки сільськогосподарської техніки, тис. шт.

Роки	1990	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Техніка								
Трактори	41,9	2,10	3,72	4,00	4,00	4,90	3,95	4,3
Комбайни, у т.ч.: зернозбиральні	9,00	1,10	0,68	0,64	0,59	0,25	0,85	1,03
кормозбиральні	3,60	0,34	0,45	-	-	-	0,24	0,35
кукурудзозбиральні	2,20	0,04	0,03	0,10	0,05	-	0,09	0,12
бурякозбиральні	1,00	-	0,10	0,10	0,05	-	0,11	0,13
Плуги	36,00	3,42	4,00	-	-	-	3,18	3,45
Сівалки	22,90	1,48	0,10	-	-	-	0,85	0,78
Жатки	31,30	0,94	0,30	-	-	-	0,98	0,15
Автомобілі	49,70	1,00	0,30	1,52	1,35	1,50	1,25	1,40

З таблиці ми бачимо, що у 2002 р. ситуація дещо змінилася, зокрема відбулося поживлення на ринку сільськогосподарської техніки.

Взагалі, аналіз тенденцій забезпеченості сільськогосподарською технікою в Україні свідчить про різке зменшення. Зокрема, слід відзначити, кількість тракторів, комбайнів та вантажних автомобілів зменшилось майже у два рази.

Крім того, різко скоротились обсяги будівництва виробничих приміщень і введення їх в експлуатацію. Обсяги інвестицій за рахунок усіх джерел фінансування не забезпечують навіть простого відтворення спожитих основних засобів у галузі, що створює реальну загрозу можливому оновленню у найближчі роки матеріально-ресурсного потенціалу до необхідного рівня забезпечення виробництва продовольства для внутрішніх потреб країни та розширення експортних поставок. Станом на червень 2003 року загальний обсяг інвестицій в Україну становив 6037,5 млн. дол. США, а в розрахунку на одну особу - 110 дол. США. На початок 2003 року в агропромисловий комплекс, починаючи з 1992 року, залучено 970,3 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, або 18% їх загального обсягу в економіку України. Прямі іноземні інвестиції залучали підприємства харчової промисловості та переробних галузей. В харчовій промисловості найбільша частка інвестицій спрямовується у виробництво безалкогольних напоїв – 52%, тютюнову промисловість – 13%, виробництво жирів – 9%, м'ясну промисловість – 3%, молочну – 2%. Слід сказати, що стандарти якості та безпеки продуктів харчування в індустріалізованих країнах є вкрай високими, що вимагає певних інвестицій у цю систему в Україні, якщо вона бажає брати активну участь у торгівлі свіжими продуктами та товарами високої стадії переробки, наприклад, фруктами, рибою, м'ясом тощо.

На думку деяких вчених, у контексті взаємовідносин сільськогосподарських підприємств і держави найбільший інтерес для іноземних інвесторів становить податкова система [1, с. 69]. Її інвестиційна привабливість оцінюється інвесторами за такими характеристиками, як помірність податкового навантаження, прозорість і простота процедур оподаткування, справедливості механізмів, її об'єктивність щодо різних суб'єктів господарювання. Починаючи з 1999 р. податкова політика в аграрному секторі докорінно змінилася, стала дуже сприятливою для підприємств, особливо у плані залучення інвестицій. Завдяки запровадженню фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) і пільгового оподаткування за ПДВ відбулося істотне (у 2-3 рази) зниження податкового тиску, і було створено спрощену систему оподаткування. ФСП замінив 12 діючих податків і зборів для сільськогосподарських підприємств, крім ПДВ, акцизного збору та деяких інших податків і платежів. Його базою є вартість сільськогосподарських угідь, оцінених на основі їх потенціальної продуктивності.

На наш погляд, суть інвестиційної привабливості ФСП полягає в наступному: збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, оскільки його приріст ФСП не оподатковується; підвищується рівень оплати праці та заробітків селян; можливість високої концентрації інвестицій в агропромисловому виробництві; створюються сприятливі умови для залучення інвестицій у гірські, передгірські та поліські райони тощо. Крім того, існують інші податкові пільги, які підвищують інвестиційну привабливість сільського господарства: оподаткування за нульовою ставкою ПДВ операцій з продажу переробним підприємствам молока і худоби; виплата дотацій переробним підприємствам на закупівлю у сільгоспвиробників молока і худоби; звільнення сільгоспідприємств від сплати ПДВ на реалізовану переробним підприємствам іншу сільськогосподарську продукцію, акумулювання цих коштів та їх направлення на придбання матеріально-технічних ресурсів та інші пільги.

На думку А. Гайдучього, для поліпшення інвестиційного клімату в державі необхідно створювати території пріоритетного розвитку (ТТР). Світовий досвід показує, що створення спеціальних вільних економічних зон і ТТР – один із ефективних інструментів залучення іноземних інвестицій. В Україні на сьогоднішній день діють 9 ТТР із спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Частка інвестицій, залучених у ТТР, у сукупному обсягу капіталовкладень у регіонах зросла з 1% у 1998 р. до більш як 10% у 2001р. Завдяки активізації інвестиційного процесу в ТТР створено 85 тис. робочих місць. Сільським господарством у ТТР займаються понад 20 іноземних компаній, з них 24% - у Харківській області, по 10% - у Донецькій та Закарпатській областях. Інвестиційний капітал на території ТТР має митні пільги строком на 5 років, прибуток інвесторів протягом перших трьох років зовсім не оподатковується, а в наступні три роки оподатковується в розмірі 50% податкової ставки. Багато компаній, як свідчать результати опитування, мають намір інвестувати кошти в аграрний сектор у ТТР, в яких вони працюють. Однак потенціал інвестицій в аграрну галузь ТТР задіяний ще дуже слабо. Більшість проектів передбачають реконструкцію існуючих потужностей з переробки сільськогосподарської продукції. Досить привабливою для іноземних інвесторів є пропозиція дешевої робочої сили в сільському господарстві. Адже середня заробітна плата в галузі набагато нижча, ніж у країнах ЄС і в США.

Для розв'язання проблеми оновлення технічних засобів виробництва, впровадження систем машин і новітніх технологій, введення інновацій, що є необхідним для подальшого розвитку галузі, підвищення конкурентноздатності продукції вітчизняних товаровиробників агропромислового комплексу потрібні багатомільярдні капітальні вкладення. На необхідності та можливих шляхах фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора вказував Майовець Є.Й. [4]. Взагалі, на розвиток вітчизняного АПК необхідно інвестувати щороку приблизно 20-25 млрд. грн.

Слід відмітити, що характеристика процесу відтворення основних засобів може здійснюватися за допомогою таких показників як коефіцієнт зростання, коефіцієнт обороту, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт вибуття, коефіцієнт приросту тощо.

Вважаємо, що важливим завданням аграрної науки є обґрунтування шляхів подолання технічної кризи у сільському господарстві, визначення напрямів зосередження зусиль органів державної влади, безпосередньо аграрних виробників на оновленні машинно-тракторного парку і розвитку матеріально-ресурсного потенціалу. Організуючим засобом тут може бути розробка Державної програми технічного переоснащення сільського господарства та застосування ресурсозберігаючих машинних технологій у виробництві насамперед конкурентноздатної продукції. В основу дослідження та опрацювання державної програми має бути покладений аналіз теперішнього реального стану матеріально-технічної бази аграрної сфери виробництва, обґрунтування потреб у технічних засобах, фінансових можливостей державного бюджету, недержавних виробничих структур, банківської системи, сільськогосподарських виробничих структур усіх форм власності для технічного переоснащення сільського господарства, можливостей промислового потенціалу країни, який реально можна спрямувати на розвиток матеріально-технічної бази галузі, а також залучення іноземних інвесторів до вирішення цієї важливої для держави проблеми. Разом з цим необхідно у кожному сільськогосподарському підприємстві разом з державною службою з нагляду за використанням технічних засобів визначити придатні до відновлення сільськогосподарські машини та організувати для їх ремонту виготовлення на вітчизняних машинобудівних заводах запасних частин, а також налагодити їх ринкове постачання споживачам. Важливою складовою підтримання в робочому стані машинно-тракторного парку та підвищення ефективності його використання є створення мережі технічного сервісу. Досить ефективним способом розв'язання проблеми технічного оснащення аграрного виробництва виступає створення кооперативних формувань у використанні техніки. Такий досвід використовується у Франції, Німеччині.

Торкаючись проблеми кадрів інженерно-технічних комплексів, слід зауважити, що у сфері технічного обслуговування й ремонту машинно-тракторного парку вона постає надзвичайно гостро. Як показали дослідження, сфера технічного обслуговування і ремонту укомплектована у більшості господарств переважно двома категоріями працівників. Перша – включала малокваліфікованих механізаторів-операторів, які не відзначаються виконавчою дисциплінованістю. До другої категорії відносяться висококваліфіковані й достатньо дисципліновані механізатори-оператори передпенсійного й пенсійного віку, що заважає якісно виконувати певні операції технічної експлуатації. Слід зауважити, що оплата праці обох категорій працівників значно нижча оплати праці їхніх колег, зайнятих на виконанні сільськогосподарських робіт [10].

Фінансовими джерелами відтворення основних засобів виступають власні та позичкові кошти. Власні кошти можуть бути сформовані за рахунок внутрішніх (прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від реалізації основних та оборотних засобів тощо) та зовнішніх надходжень (кошти від продажу цінних паперів, бюджетні асигнування, фінансова допомога на безповоротній основі). Звичайно, амортизаційні відрахування складають значне джерело відтворення основних засобів, однак через інфляційні процеси в Україні амортизація не виконує функції, які покладені на неї. До позичкових коштів належать кредити банків, трансферти тощо. Однак через високий ступінь ризикованості сільськогосподарської діяльності, нерозвиненість іпотеки банки неохоче надають довгострокові кредити аграрним підприємствам. Тому необхідно розвивати небанківський фінансовий сектор (кредитні спілки, ІСІ, лізингові компанії) з метою забезпечення сільськогосподарського виробництва необхідними фінансовими коштами. Значні досягнення у дослідженні та аналізі сучасного стану інноваційної діяльності в Україні відображаються у працях Поплавської Ж. [6].

Для оновлення машинно-тракторного парку, розвитку матеріально-ресурсного потенціалу, переходу на сучасні машинні технології виробництва конкурентноздатної сільськогосподарської продукції, на нашу думку, в державі необхідно створити потужну сільськогосподарську машинобудівну індустрію, надати пільгові умови сільськогосподарським товаровиробникам щодо користування довгостроковими кредитами. Для цього потрібно не тільки створити мережу

банківських організацій, але й законодавчо забезпечити реальні, сприятливі, пільгові для виробників умови користування кредитними коштами. Без широкого застосування системи кредитування сільськогосподарські підприємства не зможуть забезпечити технічне переоснащення виробництва.

Важливе місце у відтворенні основних засобів виробництва та матеріально-технічної бази в інвестиційній діяльності суб'єктів господарювання відводиться амортизаційній політиці, яка здійснюється як на рівні держави, так і на рівні кожного окремого підприємства. Зазначимо, що амортизаційна політика – це, насамперед, вартісна оцінка основних засобів, визначення і порядок обліку змін їх балансової вартості, встановлення методики проведення розрахунків амортизаційних відрахувань, створення реального ресурсу підприємств для фінансування капітальних вкладень і формування свого основного капіталу у вигляді амортизаційного фонду. Протягом 90-х років амортизаційна політика була підпорядкована податковим цілям, у результаті чого втрачено об'єктивну основу для виміру споживання основного капіталу та тієї його частини, яка відшкодовується шляхом амортизації. Без будь-яких економічних підстав норму амортизації в цілому по країні було зменшено з 5,9% у 1990 році до 2,9% у 1999 році. Це призвело до того, що в сільському господарстві амортизаційні відрахування стали лише другорядним і не досить значним джерелом відтворення основних засобів виробництва. Якщо врахувати реальний строк використання, експлуатації техніки, який становить в середньому 8-10 років, щороку має оновлюватися близько 10-12% машинно-тракторного парку підприємства. Джерелом такого відтворення техніки і є амортизація. Тому з метою ефективного використання амортизаційного механізму для відновлення основних засобів необхідно чітко окреслити нормативно-законодавче поле його функціонування, зокрема прийняти ЗУ «Про амортизацію».

Але навіть у разі покращення процесів амортизації, сільське господарство потребує для свого розвитку й оновлення значно більше капітальних вкладень, ніж їх може бути забезпечено за рахунок власних амортизаційних відрахувань та отримуваного прибутку. Тому зростає значення довгострокового кредитування, яке сьогодні недоступне для більшості новостворених аграрних підприємств. Причиною такої ситуації є недостатня впевненість у довгостроковій стабільності національної грошової одиниці. Це призводить до досить високих ставок по кредитах. Деякі банки надавали кредити під 50% і більше. Інша причина, яка перешкоджає розвитку довгострокового банківського кредитування – відсутність належної застави в аграрних підприємствах, зокрема неможливість застави земельних ділянок, що пов'язано з відсутністю ринку землі. Поки що іпотечний кредит може розвиватися лише в окремих регіонах країни, де частково є земельний обіг.

Одним із шляхів виходу з кризи, яка склалася в матеріально-технічному забезпеченні аграрного сектора, є організація машинно-технологічних станцій (МТС). На думку деяких науковців, лише вони спроможні стати тим локомотивом, який витягне аграрний сектор із кризи. Особливо створення МТС є вигідним для селянських і фермерських господарств, яким фінансовий стан не дає змоги придбати трактори і комбайни за власні кошти чи взяти вигідний кредит у банку. Створення міжгосподарських обслуговуючих кооперативів дасть змогу постачати матеріально-технічні ресурси за гуртовими цінами, безпосередньо у виробників, без посередницьких націнок. Крім того, слід розвивати вторинний ринок сільськогосподарської техніки, що забезпечить продаж капітально відремонтованих машин та устаткування.

До інших найважливіших джерел придбання засобів виробництва належать лізинг, оренда, іпотека і прокат. Так, від регіонів у 2004 р. надійшли замовлення в НАК «Укragролізинг» на придбання сільськогосподарської та переробної техніки на суму 700 млн. грн., а в державному бюджеті було визначено кошти в розмірі 176,5 млн. грн. [5, с. 64]. У розвинутих країнах для розвитку матеріально-технічних ресурсів дедалі більшого значення набуває іпотека – застava нерухомості, приватних ділянок, землі. Ефективно діючий ринок основного капіталу та оборотного тільки покращують матеріально-технічне становище аграрного сектора.

Слід зазначити, що крім основного розрізняють і оборотний капітал, до якого відносяться добрива, корми для відгодівлі тварин, насіння для відтворення різних видів рослин тощо. Проблемою, яка сьогодні гостро постає на ринку насіння, є їх низька якість, зараження хворобами тощо. Для досягнення ефективності своєї діяльності аграрники повинні впроваджувати у виробництво новий високоякісний посівний матеріал, вносити оптимальну кількість мінеральних та органічних добрив. Спостерігається зменшення обсягів реалізації елітного насіння, для вирощування посівного матеріалу не використовують сучасні технології інноваційної діяльності. Насіння часто продають не професіонали, а «дрібні продавці», які бажають отримати лише великий прибуток, а за якість насіння не відповідають. Для вирішення зазначених проблем, ми пропонуємо на регіональному рівні

створити службу маркетингу, яка б здійснювала контроль за якістю ягідних рослин та винограду, саджанців плодкових, тобто за якістю насіння.

Окрім рослинництва, сільське господарство включає тваринництво та птахівництво. В умовах трансформації економіки України, зміни інституціонального середовища, зокрема форм власності, гостро постала проблема забезпечення тварин кормами. Це, в свою чергу, впливає на собівартість продукції. На думку деяких дослідників, питома вага кормів у собівартості продукції сільського господарства становить до 50%. В.Снітінський вважає, що погіршення кормової бази і, відповідно, зниження ефективності використання кормів у процесі їх згодовування тваринам впливає на продуктивність худоби та птиці. Відсутність повноцінних збалансованих кормів впливає на якість виробленого у господарствах населення молока, яка сьогодні не відповідає жодним стандартам.

Сьогодні в розвинутих країнах світу гостро постає питання продажу генетично модифікованої продукції. Вітчизняна та світова практика засвідчують, що виробники сільськогосподарської продукції найбільшу ефективність отримують при згодовуванні концентрованих кормів у вигляді повноцінних кормів. Порівняно з звичайною зерновою сумішшю на 1 т повноцінного корму, згодованого у молочному скотарстві, одержують додатково 250-300 кг молока, свинарстві – 35-40 кг м'яса, птахівництві 800-900 яєць.

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора необхідно розробляти та впроваджувати сучасні технології в сільськогосподарське виробництво, вирощувати високобілкові якісні культури, ефективно використовувати луки, пасовища, адже більшість з них сьогодні заросли бур'янами і стають малопродуктивними. Зменшення застосування добрив тільки покращить якість ґрунтів, які сьогодні досить виснажені. Однак з 1994 р. по 2004 р. внесення мінеральних добрив в Україні скоротилося в 10 разів, а органічних добрив – у 7. Фактично припинилося вапнування кислих і гіпсування солонцюватих ґрунтів [8, с. 11].

Парадокс технологічної відсталості виробництва при наявності потужної сільськогосподарської науки в країні пояснюється слабкою інтеграцією науково-дослідної діяльності, яка не орієнтована в достатній мірі на створення технологій та формування технологічної політики. Більшість наукових розробок відображаються лише у звітах і «рекомендаціях». Вони не доходять до товаровиробників, тобто не реалізується на практиці.

Література

1. Гайдуцький А. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектора економіки / А. Гайдуцький // Економіка України. – 2003. - №2. – С. 69-73.
2. Грецька Г.А. Деіндустріалізація аграрного сектору України / Грецька Г.А., Малий І.Й. // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб. наук. праць. (за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.) – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – Вип. 7. - С. 52-58.
3. Джупина Ю.І. Ринок матеріально-технічних засобів агропромислового комплексу України / Джупина Ю.І. // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 126-134.
4. Майовець Є. Фінансове забезпечення розвитку аграрного сектора / Майовець Є. // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Серія економічна. – Вип. 31. – С. 548-555.
5. Плаксін О.А. Матеріально-технічне забезпечення підприємств АПК в сучасних умовах // Економіка АПК. – 2004. – № 8. – С. 63-68.
6. Поплавська Ж. Інноваційний процес в Україні: реалії і можливості / Поплавська Ж., Поплавський В. // Вісн. нац. Академії наук України. – 2003. – № 6. – С. 12-20.
7. Рикардо Д. Сочинения. Т.: Начала политической экономии и налогообложения / Рикардо Д. – М.: Госполитиздат, 1941. – Т. 1. - 288 с.
8. Саблук П. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / Саблук П. // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 4-19.
9. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие. – 4-е изд., перераб. и доп. / Савицкая Г.В. – Мн.: Новое знание, 2000. – 688с.
10. Турченко М.М. Формування технічної бази аграрного сектора / Турченко М.М., Александрова А.І., Лобас С.В. // Економіка АПК. - 2003. - № 11. - С. 9-13.

Рецензент докт. екон. наук, профессор В.И. Крамаренко